

Éva Zsuzsanna Tuboly en Gerrit Valk

‘Een fier en frank volk!’

65 jaar Hongaarse vluchtelingen in Nederland

Boom – Amsterdam

*Voor de ouders van Éva
Gyula Tuboly (1925-2004) en Margit Tuboly-Tóth (1924-2008)
en haar echtgenoot André Wolf (1950-2006)*

Inhoud

Bij wijze van inleiding (7)

Mijn verhaal (9)

1956: Opstand en revolutie (23)

‘Een fier en frank volk!’ Nederland staat op voor Hongarije (33)

De interviews (43)

JHR. JÓZSEF B. JANKOVICH DE JESZENICE, *de jonkheer die nooit opgaf*

J. DZSINGISZ GABOR, *een vluchteling met een glanzende carrière*

ÁGNES FEIJ-BIENER, *tekenlerares met een joodse achtergrond*

GÁBOR BOGDÁN, *een minderheid onder landgenoten*

KATI PIRI, *‘Mijn vader huilde bij de val van de muur’*

JÁNOS LIMP, *op weg naar het avontuur*

MÁRTA KUTI-FABIG, *een carrière in het bedrijfsleven*

PÁL KÁNTÁS, *voorzitter van de Hungaria Club 1929*

JÓZSEF BERKÓ, *sleutelfiguur binnen de Hongaarse gemeenschap*

KATINKA PÁDÁR, *de Haarlemse zigeunerdochter*

ZSUSZA HOEKS-GYÖRKY, *een kleuter die een executie aanschouwde*

ANDRÁS BARANYAI, *eens een Hongaar, altijd een Hongaar*

OTTÓ SZAUER, *activist van het eerste uur*

JÓZSEF KATUS, *een Nederlander met Hongaarse wortels*

De blik op de Hongaarse vluchteling (140)

Dankwoord (149)

Geraadpleegde literatuur (150)

Bij wijze van inleiding

Aan het eind van 1956 arriveerden duizenden Hongaarse vluchtelingen in Nederland. De opstand, die begon op 23 oktober, had niet gebracht waarop werd gehoopt: het einde van de Sovjetoverheersing van het land. Binnengevallen Sovjettroepen maakten een onverbiddelijk einde aan de volksbeweging. Van degenen die na het neerslaan van de opstand hun heil zochten in Nederland zijn er niet veel meer in leven. We zochten een veertiental toenmalige vluchtelingen of hun kinderen op en interviewden hen over hun leven vóór de opstand, hun belevenissen tijdens die dagen, hun motieven om te vluchten en hoe hun leven zich nadien voltrok in hun nieuwe vaderland.

De eerste auteur, Éva Tuboly, kwam in 1956 als vijfjarige kleuter met haar ouders in ons land. Zij doet haar verhaal in het eerste hoofdstuk van dit boek. Dan volgen twee hoofdstukken over de opstand en over de heftige en emotionele reacties die de onderdrukking daarvan in Nederland teweegbrachten. In het slothoofdstuk, na de interviews, wordt de balans opgemaakt over het leven van de Hongaren in Nederland en over de vraag in hoeverre er gesproken kan worden van een succesvolle integratie.

Dit boek verschijnt in de maand en het jaar waarin het 65 jaar geleden is waarin de opstand in Hongarije uitbrak. Dit jubileumjaar is een goed moment om betrokkenen van toen nog eens aan het woord te laten en na te gaan wat hun vlucht voor hen en voor Nederland heeft betekend.

Éva Tuboly
Gerrit Valk

Mijn verhaal

Achtergrond

Sopron, een provinciestedje vlak bij de Oostenrijkse grens, is waar ik in 1951 ter wereld kwam. In 1956 woonde ik daar met mijn ouders en zusje Edit van anderhalf jaar. Omdat dit stadje zo dicht bij de streng bewaakte grens lag, had je in die communistische tijd een speciale vergunning nodig om het te bezoeken. Er kwam dan ook niet vaak familie bij ons langs. Die zomer logeerde ik – toen nog Zsuzsika geheten – een paar maanden op het platteland bij mijn grootouders van moeders kant (opa en oma Tóth) in Rám, een klein dorpje in de buurt van Zalaegerszeg, de hoofdstad van de provincie Zala in het westen van het land. Het was de geboortestreek van mijn ouders en vrijwel alle wederzijdse familieleden waren daar woonachtig.

Als stadskind moest ik wennen aan het plattelandsleven: wonen in een eenvoudig, heel klein huisje. Bij mijn grootouders woonden ook nog een oom en een tante in. Met mijn oma ging ik mee als zij het land ging bewerken. Omdat het een heel eind lopen was, droeg ze mij soms op haar rug, tot ergernis van de rest van de familie. Ik was bang voor de loslopende ganzen en kippen, net als voor mijn strenge opa, die een soort veldwachter te paard was.

Mijn opa van vaders kant, woonachtig in het nabijgelegen gehucht Kökényes Mindszent, overleed toen ik een paar maanden oud was. Mijn vaders moeder droeg als weduwe de rest van haar leven lange, zwarte kleren. Opa Tuboly was een herenboer geweest, maar onder het communistische systeem was het grootste deel van zijn land onteigend. Ook de titel

‘nemes’ – een lage adellijke titel – was hij kwijtgeraakt. Zowel mijn moeder als mijn vader kwam uit een gezin met negen kinderen. Met al die ooms en tantes had ik dus ook veel neefjes en nichtjes, met wie ik graag speelde als ik in Zala was. Ik kon die zomer niet vermoeden dat ik mijn familie pas vele jaren later weer terug zou zien.

Mijn ouders in Hongarije

Mijn moeder, Margit, is geboren in 1924. Toen ze een jaar of veertien was, verhuisde zij naar Sopron. Zij ging wonen bij een nicht van haar oma, de weduwe Juliska *néni* (tante). Liever had zij door willen leren, maar daar was geen geld voor. Na een paar jaar vertrok Margit naar Boedapest om daar in de huishouding te werken en ondertussen een avondopleiding (een soort hbs) te volgen. De Tweede Wereldoorlog brak echter uit, verder studeren ging niet en zij verhuisde terug naar de familie in Sopron. Ze wilde niet meer in de huishouding helpen en ging werken in een katoenfabriek.

Mijn vader, Gyula, is geboren in 1925. Hij was een goede leerling, maar verder studeren was er niet bij. Na de lagere school ging hij bij een schoenmaker in de leer. Mijn ouders hadden bij elkaar in de klas gezeten op de dorpschool van Rám. Daarna scheidden hun wegen. Rond hun twintigste kwamen ze elkaar weer tegen en werden verliefd. Ze trouwden in 1950 en bouwden een bestaan op in Sopron. Mijn vader vond daar werk bij een schoenmaker, maar hij was ook wel eens werkloos. Mijn moeder werkte dan in de fabriek.

De vlucht

Eind oktober 1956 merkte ik dat er een andere sfeer in Sopron heerste. De mensen waren op een geheimzinnige en fluisterende toon met elkaar aan het praten en bekenden maakten niet zoals gewoonlijk grapjes met mij. Als kind snapte ik uiteraard niet wat er zich afspeelde, maar ik voelde de spanning. Aan het begin van de nacht van 4 november werd ik uit

mijn bed gehaald en vertrokken we te voet richting de grens, zonder ook maar enige bagage.

Dat vertrek gebeurde in alle stilte. Mijn ouders hadden aan niemand van de familie en vrienden over hun plannen om te vluchten verteld. Toen ik ouder was heb ik aan hen gevraagd wat hun motief was om te vluchten en alles en iedereen achter te laten. Ze lieten weten dat ze niet achter het communistische regime stonden. Hun katholieke achtergrond zal daarbij ook van invloed zijn geweest. Politiek actief waren ze niet. Omdat we dicht bij de grens woonden, besloten ze het erop te wagen. Ze hoopten dat het met de opstand de goede kant op zou gaan en dat wij dan weer snel terug naar huis zouden kunnen keren.

We liepen door de besneeuwde velden. Ik liep aan de hand van mijn vijf maanden zwangere moeder. Mijn vader ging met mijn zusje op de arm voorop. Bij een afgelegen boerderij maakten we een tussenstop. Blijkbaar had mijn vader dat van tevoren geregeld. Na een korte pauze gingen we verder richting de grens, mijn moeder en ik al weesgegroetjes biddend op een goede afloop. Op een gegeven moment zag ik mijn vader en Edit niet meer en werd ik bang. Al snel daarna haalden we echter veilig de grensovergang en daar werden we weer herenigd. We werden opgevangen door Oostenrijkse soldaten en ik was zo opgelucht dat ik de soldaat die mij optilde spontaan een zoen gaf. Vervolgens werden we in een school of kazerne opgevangen, kregen wat te eten en te drinken en een slaapplek. Na een paar dagen werden we overgebracht naar een klooster in het Wiener Wald.

Naar Nederland

Toen duidelijk was dat de opstand door de Russen neergeslagen was en terugkeer niet mogelijk, wilden mijn ouders graag verder reizen naar Amerika of Zwitserland. De wachttijden voor die landen waren echter lang. Omdat mijn moeder zwanger was, was het zaak om zo snel mogelijk naar een veilig land te vertrekken. De eerstvolgende trein ging naar Nederland

en wij konden mee. De aankomst op het station van Utrecht was bijzonder. Op het perron stonden veel mensen om ons welkom te heten en we kregen chocola en zeepjes van hen uitgereikt. In de Jaarbeurshal werden we opgevangen. Koningin Juliana vereerde ons daar met een bezoek. Sinterklaas en zijn Zwarte Pieten, die we in Hongarije niet kenden, kwamen ook langs. De meeste kinderen vonden dat dan ook een beetje eng. Zo ook mijn kleine zusje Edit. Als in 1956 de actiegroep Kick Out Zwarte Piet had bestaan, zou zij wellicht een van de eerste aanhangers geworden zijn.

Na een paar dagen werd ons gezin naar een opvangkamp in Horst-America in Limburg gebracht. Enkele weken later kwam de burgemeester van Krommenie ons met de dienstauto halen. Aangekomen bij onze volledig ingerichte flat stond een erehaag van buurtkinderen om ons welkom te heten. Mijn vader kreeg werk als bouwvakker bij een plaatselijk aannemersbedrijf.

De eerste jaren in Krommenie

Ik ging naar de kleuterschool en beheerste vrij snel de Nederlandse taal. Al gauw fungeerde ik als tolk voor ons gezin. Wat ik niet begreep, was dat ik op de kleuterschool opeens 'Eva' werd genoemd. Blijkbaar vond men mijn roepnaam 'Zsuzsa' (afgeleid van mijn tweede doopnaam 'Zsuzsanna') te ingewikkeld. Éva was mijn eerste naam (vernoemd naar mijn oma van vaders kant), maar dat was mij niet bekend. In Hongarije werd ik nooit Éva genoemd. Mijn ouders beheersten het Nederlands natuurlijk nog niet en konden er niets tegen inbrengen. Aan mij werd al helemaal niets gevraagd. Achteraf gezegd, voelde het alsof mij mijn identiteit werd afgenomen. Wat mij later nog het meest dwarszat, was dat ik soms met die naam geplaagd werd (Adam en Eva zaten op een tonnetje...), terwijl het dus niet eens mijn echte roepnaam was. In Hongarije noemt mijn familie mij tot op de dag van vandaag Zsuzsa.

We kregen veel aandacht en steun van de Krommeniërs. Er kwamen regelmatig mensen bij ons over de vloer om mijn

ouders de Nederlandse gewoonten en taal bij te brengen. Men wees bijvoorbeeld op een kopje en articuleerde langzaam: ‘Dit is een kopje.’ Ik herinner mij dat de werkgever van mijn vader, meneer Mooy, met zijn gezin met ons naar zee ging. Dat was een sensationele ervaring voor ons, die nog nooit strand en zee hadden gezien.

In maart 1957 werd mijn broertje Juliusz geboren. In 1960 werd het gezin uitgebreid met nog een zoon: László (Laci). Mijn ouders deden ijverig hun best om zich de Nederlandse taal en gewoonten eigen te maken. In het begin kwamen er nog veel Hongaarse vluchtelingen langs, vooral alleenstaande jongemannen uit de omgeving. Mijn moeder kookte dan Hongaars eten voor hen. Het gaf ze een beetje het familiegevoel terug, dat ze als alleenstaanden moesten missen. Gaandeweg trouwden de jongens met Nederlandse meisjes en werd het contact met hen minder. Ook hadden we in het begin her en der in het land nog wat contacten met Hongaarse families die we in het vluchtelingenkamp hadden leren kennen. Na verloop van tijd verwaterden die contacten ook.

Niet integreren maar assimileren

Mijn ouders (en met name mijn moeder) vonden het belangrijk dat we ons zoveel mogelijk aanpasten. We moesten vooral niet uit de toon vallen, wat in feite neerkwam op assimileren. Dat legde wel een druk op ons als kinderen. Zo heb ik het tenminste ervaren. Ik had het gevoel dat we braver moesten zijn dan andere kinderen. Helemaal niet opvallen lukte mijn ouders zelf echter niet. Hoewel ze hun uiterste best deden de taal te leren en daar ook cursussen voor volgden, bleven ze altijd een accent houden. Thuis spraken ze wel steeds meer Nederlands – ook met elkaar – maar met een zwaar accent en verbasterde woorden. Mijn moeder vond het heel vervelend dat mensen aan haar konden horen dat ze uit het buitenland kwam. Het gevolg was dat ze een nogal teruggetrokken leven leidde en haar contacten buitenshuis vrij beperkt waren. Als amper zesjarige werd ik er dan ook op uitgestuurd om

boodschappen te doen. Soms stond ik een uur bij de slager te wachten tot ik aan de beurt was. Omdat ik zo klein was, werd ik over het hoofd gezien of dacht men dat ik bij iemand hoorde.

Mijn ouders misten in het begin de paprika's. Na een paar jaar waren die gelukkig wel te krijgen, ook al waren deze waterige exemplaren niet te vergelijken met de aromatische die ze in Hongarije gewend waren. Het eten dat mijn moeder kookte was soms Hollands, soms Hongaars. Als een echte Hongaarse huisvrouw bakte mijn moeder altijd de heerlijkste koekjes en taarten. Uiteraard vonden pa en ma één koekje bij de koffie een vreemde gewoonte. We hadden wel een kaas-schaaf in huis, maar we dachten dat het een taartschep was. Kaas at je immers in stukken! Krommenie was echt een dorp en we werden extra in de gaten gehouden. Zo spraken sommige dorpingen er schande van dat mijn vader twee gehaktballen te eten kreeg. In Hongarije was het heel gewoon dat de kostwinner meer vlees kreeg. Mijn ouders snaptten daar niets van.

De schoenmakerij

Mijn vader was een ondernemende man, die ondanks de taalbarrière overal op af stapte. Na een aantal jaren als bouwvakker gewerkt te hebben, maakte hij zijn droom waar en begon hij in een omgebouwde garage een eigen zaak, een schoenmakerij. Mijn vader was een echte *schoenmaker*, die geleerd had om een hele schoen zelf in elkaar te zetten. Daar ging echter veel tijd in zitten en dat was niet rendabel. Het werd dus schoenen (op)lappen. Toen de goedkope Italiaanse schoenen in opmars kwamen, ging het met de zaak slechter. Veel mensen kochten liever nieuwe schoenen in plaats van de oude te laten repareren. Mijn vader heeft toen een aantal jaren als bijbaan bij een linoleumfabriek gewerkt, naast zijn werk in de schoenmakerij.

Een keer kostte zijn Hongaarse achtergrond hem door een vreemd toeval veel klanten. In het plaatselijke dagblad stond

het bericht dat de Hongaarse schoenmaker T. uit Krommenie dronken achter het stuur een ongeluk veroorzaakt had. Veel klanten en zelfs vrienden en kennissen dachten dat het om mijn vader ging, terwijl hij toen nog niet eens een rijbewijs had. Het toeval wilde dat er nog een Hongaarse schoenmaker met een achternaam beginnend met de letter T in Krommenie woonde. Hij was echter niet in Krommenie werkzaam en was daarom ook niet zo bekend in het dorp als mijn vader.

Het harde werken eiste z'n tol. Op zijn 49ste trof hem een eerste hartinfarct en een paar jaar later een tweede. Rond zijn 64ste stopte hij met de schoenmakerij.

Lagereschooltijd

In 1957 ging ik naar de eerste klas van de Sint Jacobsschool in Krommenie. Mijn Hongaarse achtergrond raakte steeds meer uit beeld. Wel kreeg ik in de beginjaren speciale aandacht van verschillende mensen, die een Hongaarse vluchteling wel interessant vonden. Zo ook op de operettevereniging waarvan ik lid was. De leider van de operette was in de veronderstelling dat alle Hongaren goed kunnen zingen en had voor mij een solo-rol in gedachten. Mijn vader kon inderdaad prachtig zingen, maar helaas had ik niet zijn muzikale talent geërfd (dat was bij mijn broer Juliusz terechtgekomen). Daar kwamen ze bij de operette natuurlijk al gauw achter. Gelukkig werd ik ziek en konden ze – zonder mij openlijk te moeten afwijzen – de rol aan een ander geven.

Om mijn Hongaars niet te laten verwateren, hadden mijn ouders mij, toen ik een jaar of acht was, opgegeven voor een kamp voor Hongaarse kinderen. Hongaarse vluchtelingen uit verschillende landen kwamen er bijeen. Daar leerde ik voor het eerst Hongaars schrijven. Ik vond de sfeer daar niet erg prettig, nogal streng, en voelde mij er niet thuis.

In de vierde klas van de lagere school vond de schoolarts mij te mager en werd ik voor zes weken naar een kinderkolonie in Bakkum gestuurd. Er heerste daar een voor mijn gevoel

militair regime. Het ergste vond ik dat ik zes weken school moest missen. Ik was ontzettend blij toen ik weer naar huis mocht. In al die weken was ik één ons aangekomen!

In de zesde klas werden we psychologisch getest met het oog op de overstap naar de middelbare school. Wat ik mij ervan herinner is dat vooral je ruimtelijk inzicht getest werd. Dat is niet mijn sterkste punt en ik scoorde dan ook niet best. Ik wilde graag naar het Sint-Michaël College, maar volgens die test zou dat te hoog gegrepen zijn, ondanks al die goede cijfers op mijn rapporten. Het hoofd van de school, meester Groot, had echter een hogere pet van mij op en regelde dat ik toelatingsexamen kon doen. Tot mijn grote vreugde werd ik toegelaten. Ik ben meester Groot daar nog altijd dankbaar voor.

Oma op bezoek

Zolang we nog geen Nederlands paspoort hadden, konden we niet naar Hongarije op familiebezoek. De contacten liepen voornamelijk via brieven en een enkel telefoontje. Eén keer kwamen een oom en tante uit Boedapest op bezoek. Hun kinderen hadden ze thuis moeten laten om te voorkomen dat ze zouden vluchten. Toen ik dertien jaar was kwam mijn oma van moederskant – zij was inmiddels weduwe – voor drie maanden bij ons logeren. Ze sprak alleen Hongaars, maar ging dapper in haar eentje met de trein naar Nederland, met een overstap in Wenen. We zouden haar met de trein in Amsterdam op het Centraal Station ophalen. Op het perron van Krommenie wilden we net in de trein stappen, toen van de andere kant de trein uit Amsterdam aankwam. Uit de trein stapte een klein vrouwtje met een hoofddoek en een grote wijnkaraf in haar hand. Ik zag haar het eerst en riep: daar is oma! Oma kwam in haar dorpse kleren bij ons aan. Toen ze weer naar huis ging, had mijn moeder haar getransformeerd tot een dametje. Aangekomen in haar dorp herkende men haar eerst niet. Later hoorden we van familie dat ze de Nederlandse kleren alweer snel verruild had voor haar oude kleren.

Op familiebezoek in Hongarije

In 1967 kregen we de Nederlandse nationaliteit en konden we op vakantie naar Hongarije. Mijn vader had net zijn rijbewijs gehaald en een rode Fiat gekocht. Ondanks de weinige rijervaring schrok hij er niet voor terug om de lange reis naar Hongarije te ondernemen. Wij, de vier kinderen, zaten opeengepakt achterin. In Oostenrijk ging de reis over hoge bergen. Af en toe zaten we met het zweet in onze handen, maar gelukkig bereikten we zonder ongelukken via Graz de Hongaarse grens. Dat was een emotioneel moment. We reden door kleine dorpjes, waar we door mensen langs de weg werden toegezwaid.

We logeerden bij een zus van mijn moeder, Roza néni, en haar gezin. Tijdens mijn logeerpartijen vroeger heb ik ongetwijfeld veel met hun kinderen gespeeld, maar ik kon mij hen niet meer herinneren. De familieleden waren allemaal heel aardig en hoewel we van elkaar vervreemd waren, voelde het al snel weer vertrouwd. Mijn nichtje Terike was helemaal weg van onze auto. Ze stelde aan haar ouders voor om hun huis te verkopen en in een auto te gaan wonen. Auto's waren in die tijd in Hongarije nog lang niet voor iedereen bereikbaar. Je stond jaren op de wachtlijst voor een Škoda, Trabant of Wartburg.

In de tuin van het kleine huisje van oma in Rám kwam de hele familie bijeen. Na een paar dagen verhuisden we naar het huis van mijn oma van vaderskant in Kőkényesmindszent. Ook daar kwamen alle familieleden ons bezoeken. Een broer van mijn vader woonde met zijn gezin bij oma in. Zijn vier zoontjes waren nog niet geboren toen we in 1956 vertrokken.

Natuurlijk gingen we een paar dagen naar Boedapest, waar ook familieleden woonden. Ik had daar een fijne tijd. We bezochten bezienswaardigheden en gingen veel naar restaurants en cafés met zigeunermuziek. Op de terugweg gingen we langs in Sopron. We logeerden bij Juliska néni, bij wie mijn moeder vroeger in de huishouding geholpen had. Ook zochten mijn ouders oude vrienden en vriendinnen op. Twee

jaar later gingen we weer naar Hongarije op vakantie. Ik was toen bijna achttien; het was de laatste keer dat ik met het hele gezin Tuboly meeding.

Studie, carrière en gezinsleven

Na de middelbare school ging ik aan de Universiteit van Amsterdam sociologie studeren. Later volgde ik er nog een studie Nederlands recht. In 1973 leerde ik op een studentenfeestje een leuke student geschiedenis kennen, André Wolf. Het klikte en al snel gingen we in Amsterdam samenwonen. De ouders van beide kanten vonden in die tijd samenwonen niet gepast en in 1974 zijn we getrouwd. Na zijn studie vond André werk als leraar op het Bertrand Russell College in Krommenie en verhuisden we naar Koog aan de Zaan. Ik werd na afronding van mijn studie sociologie bij de gemeente Haarlem aangenomen als beleidsmedewerker.

In 1982 werd onze dochter Silvia Ilonka geboren, en in 1987 volgde zoon Imre Stefan (vernoemd naar Imre Nagy). André werkte inmiddels als jurist bij het Sociaal Fonds Bouwnijverheid en wisselde daarna zo om de vijf à zes jaar van werkgever. Ik ben mijn hele werkende leven bij de gemeente Haarlem in dienst gebleven.

Mijn kinderen heb ik geen Hongaars geleerd, omdat mijn kennis van de taal qua woordenschat beperkt is gebleven. Wel leerden ze wat Hongaarse woordjes en liedjes van mijn ouders. Imre zei later dat hij het jammer vond dat ik hem het Hongaars niet bijgebracht heb. Silvia heeft na de middelbare school een cursus Hongaars gevolgd in Csömör, vlak bij Boedapest. Het jaar daarop heeft ze een maand of vijf in Debrecen gewoond om er aan de universiteit de taal te leren. Die spreekt ze inmiddels goed.

Vakanties in Hongarije

In de zomer van 1973 ging ik voor het eerst met André op vakantie naar Hongarije, met de trein. We bezochten familie in Zala, Sopron en Boedapest. Wij – linkse studenten – vonden